

Gazi Üniversitesi
Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli
Araştırma Merkezi

HACI BEKTAŞ VELİ

Araştırma Dergisi

GÜZ '99 / 11

BİZE GELEN KİTAPLAR

Alaaddin Ata Melik Cüveynî TÂRİH-İ CİHÂN GÜŞÂ

Yusuf DOĞAN

"Gazi Eğitim Fakültesi
Araştırma Görevlisi"

Alaaddin Ata Melik Cüveynî (623-681/1226-1283) tarafından Farsça olarak kaleme alınan, "Cihan Fatihinin Tarihi" anlamına gelen Târih-i Cihân-güşâ, tarihimizin temel kaynakları arasında yer alan önemli bir eserdir. Eserde verilen bilgilerin çoğunun, yazarın bizzat şahit olduğu olaylara dayanması ve başka kaynaklarda yer almaması yüzünden Târih-i Cihân-güşâ; Moğollar, Harezmsahlar ve İsmailiye tarihinin birinci derecede önemli kitabı sayılmıştır. Târih-i Cihân-güşâ, hem muhtevası hem de Farsça'yı çok iyi kullanması açısından yazıldığı andan itibaren şöhretli bir eser olmuş ve tarihçiler tarafından örnek alınmıştır.

İranlı büyük âlim Mirza Muhammed Kazvinî, XIX. yüzyıldan itibaren dikkat çekmeye başlayan eserin neşrini, 1912-1937 yılları arasında üç cilt halinde tenkitli olarak yapmıştır. Daha önce tam olarak dilimize çevrilmemiş olan bu eserin tam çevirisi, Mirza Muhammed Kazvinî'nin neşri esas alınarak Mürsel ÖZTÜRK tarafından 1988 yılında üç cilt olarak yapılmıştır. 1988 yılında Kültür Bakanlığı Yayınları arasında çıkan eser, yine Bakanlığın yayınları arasında ama bu kez üç cilt bir arada araştırmacı, tarihçi ve okurların hizmetine sunuluyor.

Târih-i Cihân-güşâ'yı tenkitli olarak neşreden Mirza Muhammed Kazvinî, eserin "Giriş" bölümünde, bugüne kadar Farsça yazılmış tarih kitaplarının en iyileri olarak Târih-i Cihân-güşâ'yı, Reşidüddin Fazlullah tarafından yazılmış olan Camiü't tevarih'i ve Abdullah b. Fazlullah eş-Şirazî'nin yazdığı Tarih-i Vassaf adıyla tanınmış olan Tecziyetü'l-emsar ve tezciyetü'l-asar adlı eseri gösterir. Bununla beraber Alaaddin Ata Melik Cüveynî'nin, Moğol Devleti'nde sahip olduğu yüksek makamlar ve üstlendiği görevler dolayısıyla bu kitapta anlattığı olayların çoğunu, kendi gözüyle görmüş olması açısından, Târih-i Cihân-güşâ'yı diğerlerinden farklı bir yere oturtur.¹ Alaaddin Ata Melik Cüveynî, Târih-i Cihân-güşâ'yı yazmaya 650 (1252) yılı civarında başlamış, 658 (1259) yılında tamamlamıştır.² Eser, yazılış tarihinden sonra şöhret bulmuş ve ilim âleminde yerini almıştır. Bu durum eserde şu şekilde anlatılıyor:

"Moğol, Harezmsahlar ve İsmailiye tarihlerini konu alması, bu konularda yazılmış eserlerin bulunmayışı ve yazarının üstün meziyetleri gibi hususlar, bu kitabın

önemini büyük ölçüde arttırmıştır. Çünkü kitabın yazarı, Moğol devletinin ileri gelenlerinden olup, uzun yıllar Moğol ülkelerini dolaşmış, anlattıklarının çoğunu gözleriyle görmüş veya güvenilir kimse-lerden duymuştur. Onun atalarının ve yakınlarının çoğu da Harezmsahlar ve Moğol devletlerinin önemli mevkilerinde bulundular. İsmaililer hakkında verdiği bilgiler, Alamut'un fethinden sonra Hülagu'nun emriyle yazarımızın emrine verilmiş olan meşhur Alamut Kütüphanesi'nde bulunan eserlere dayanması, kitabın önemini bir kat daha arttırmış, yazılışından hemen sonra büyük bir şöhrete kavuşmasına sebep olmuş herkesin güvenebileceği bir kitap haline gelmiştir. Bu yüzden yazarımızın çağdaşı veya ondan sonra yaşamış olan tarihçilerin çoğu, bu kitabı kaynak göstererek veya adını anmadan ondan nakiller yapmışlar, onu güvenilir kaynak saymışlardır.¹⁶

Alaaddin Ata Melik Cüveynî, Târih-i Cihân-güşâ'nın nasıl ortaya çıktığını da eserin birinci cildinin başında yer alan "Önsöz"de şu şekilde anlatır:

"Padişahın huzuruna kolayca yol bulan ve onun seferî yorgunluklarına ortak olan vefakâr dostlarından bir topluluk bana gelerek, onun güzel eserlerini, iyi huylarını, adaletli kararlarını, üstün hasletlerini ölümsüzleştirmek için eski kayser'lerin izlerini silecek, kiswa'lar hakkında anlatılanları unutturacak bir tarih yazmak gerektiğini söylediler. Zihni açık olanlar, iyi yazma ve konuşma yeteneği bulunanlar bilirler ki zekânın kıvraklık ve pırıltı kazanabilmesi, kitap yazma konusunda çalışıp ilerlemekle olur."¹⁶

Târih-i Cihân-güşâ, daha önce de belirtildiği gibi 3 ciltten meydana gelir.

Birinci ciltte, uzunca bir önsözden sonra eski Moğol örf ve âdetlerinden, Cengiz Yasası olarak bilinen Cengiz Han'ın koyduğu kanunlardan, Cengiz Han'ın ortaya çıkışı ve Uygur ülkelerini fethedişinden bahsedilir. Bu bölümde Uygur kavimlerinin tarihini, onların örf ve âdetlerini, inançlarını işleyen bölüm önemlidir. Burada, Cengiz Han'ın koyduğu kanunlar üzerinde kısaca bilgi vermek faydalı olacaktır:

"Cengiz Han, kendi kafasına göre her işe bir kural, her duruma bir ferman ve her suça bir ceza (had) getirdi. Tatar kavimlerinin, okuma yazmaları olmadığı için onların çocuklarına Uygurlardan yazıyı öğrenmelerini emretti. Sonra bütün yasaları tomarlara yazdılar. ... Bir han ordu sevk edeceği veya şehzadelerle meşveret edip karar vereceği zaman o tomarları getirip ona göre karar verirdi. Ordu teşkili, şehirlerin yıkılması ve imar edilmesi gibi işler de ona dayanılarak yapılırdı.

Cengiz Han, iş başına geçtiği ilk yıllardan itibaren kendisine bağlı Moğol kabilelerinin kötü davranışlarını ve çirkin âdetlerini yasakladı. Onların yerine akıl ve mantığa dayalı güzel hükümler koydu.¹⁷

İkinci ciltte, Harezmsahlar tarihi ayrıntılı olarak anlatılır. Bu cildin son bölümlerinde Ögedey Kaan'ın zamanından itibaren Hülagu'nun İran'a giriş tarihine kadar İran'da ve İran'a yakın yerlerde yöneticilik yapmış olan Cin Timur, Nosal, Körgüz, Emir Argun gibi Moğol emirlerinin ve şahanelerinin yaptıkları işler genişçe anlatılmaktadır.

Üçüncü ciltte ise, Mengü Kaan b. Tuli b. Cengiz Han'ın tahta geçmesiyle birlikte saltanatının ilk yılları, Hülagu'nun İran'a

gelişi ve İsmailileri ortadan kaldırması, Alamut İsmailiye meliklerinin hayatları anlatılır.⁸

Alaaddin Ata Melik Cüveynî'nin eserinde kullandığı dil üzerinde de şunları söyleyebiliriz: Yazar -başta Cengiz Han döneminde yapılan seferler ve savaşlar olmak üzere- seferler ve savaşlar hakkında bilgi verirken ayrıntıya girmekte, zaman zaman bahse konu olan olaya benzer durumlardan söz ederek canlı bir anlatım sergilemektedir. Bunun yanında eserde dikkat çeken bir başka özellik de şudur: Yeri geldiğinde, anlatılan olaylara, durumlara uygun şiirler ve ayetler örnek olarak verilmiş, bu yolla anlatımın zengin, güçlü ve etkili olması sağlanmıştır.

Genelde dünya tarihi, özelde Türk tarihi açısından düşündüğümüzde, Alaad-

din Ata Melik Cüveynî tarafından yazılmış, dilimize Mürsel ÖZTÜRK tarafından çevrilmiş ve üç cilt bir arada Kültür Bakanlığı Yayınları arasından çıkmış olan Târih-i Cihân-güşâ adlı eser, her kütüphanede olması gereken birinci derecede kaynak kitaplar arasındadır.

Dipnotlar

- 1 Alaaddin Ata Melik Cüveynî, Târih-i cihân-güşâ, çev. Mürsel ÖZTÜRK, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 1999, s. 2-3
- 2 a.g.e., s. 61
- 3 a.g.e., s. 55
- 4 Arapların Rum krallarına verdikleri ad.
- 5 Arapların İslâmiyetten önce hüküm süren İran padişahlarına verdikleri ad.
- 6 a.g.e., s. 72-73
- 7 a.g.e., s. 87
- 8 a.g.e., s. 58